

dage. Forholdene i de skandinaviske lande var, som det blev fastslået indledningsvist, ganske forskelligartede, ikke desto mindre udviser receptions/virkningshistorien mange fælles træk.

De to redaktører har formentlig æren for, at gentagelser holder sig inden for en acceptabel margin, samt at den prisbelønnede krigskorrespondent Alan Little får de afsluttende konkluderende bemærkninger med forstandige perspektiveringer til ikke mindst de seneste årtiers dramatiske tildragelser på Balkan.

Henrik Skov Kristensen

| Lulu Anne Hansen & Martin Rheinheimer (red.): *Bunkers. Atlantvoldens perspektiver i Danmark*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2014, 350 s., 375 kr.

Danske besættelsestidshistorikere har i altovervejende grad anskuet det besatte Danmark som et politisk laboratorium, hvor øvelsen er gået ud på udrede, analysere og problematisere, hvordan det danske politiske system reagerede på den ekstreme udfordring, som krig og besættelse stillede landet overfor. Hvordan det gigantiske militære opgør mellem Nazityskland og De Allierede materialiserede sig i det besatte Danmark, har ligget helt uden for det herskende faghistoriske paradigme. Det blev betragtet som en sag for pensionerede majorer og krigsgale lægfolk. Dem overlod danske faghistorikere (og arkæologer) bogstavelig talt slagmarken til – og det hellere end gerne. Når en faghistoriker helt undtagelsesvist gav sig i kast med et militært emne, blev han (og der *var* stort set tale om hankønsvæsner) af danske fagfæller nærmest betragtet som suspekt. Dette har af flere årsager ændret sig de allerseneste år, og denne antologi er et godt eksempel herpå.

De ovenstående betragtninger står helt for anmelderens egen regning og indgår ikke i Lulu Anne Hansens og Mette Bjerrum Jensens diskursanalyse af bunker-fænomenet i antologiens afsluttende bidrag „Spræng dem eller bevar dem. Bunkers fra betonklodser til kulturarv og attraktioner“. Med særligt fokus på perioden fra slutningen af 1980'erne, da de tidligere så uglesete tyske bunkers langs den jyske vestkyst i stigende grad blev anerkendt som bevaringsværdige, og frem til i dag ser de to forfattere på, hvordan det sprog, som har været anvendt om bunkerne i pressen, har ændret sig, således at de nu i højere grad anskues som en del af den danske kulturarv end som tyske efterladenskaber, der skæmmer naturen. Her peger de, med rette, på den afgørende betydning det fik, at Miljøministeriet fra slutfirserne lod udarbejde en registrant over forsvarsanlæg i Danmark. Gennem dette

registreringsarbejde, som blev koordineret af (de få) interesserede faghistorikere og langt hen ad vejen udført af en skare entusiastiske frivillige, blev de tyske bunkeranlæg salonfæhige. Etableringen af Museumscenter Hanstholm samt en ph.d.-afhandling i 2007 om det tyske invasionsforsvar i Danmark af lederen for centeret, Jens Andersen, var direkte udløbere af registreringsprojektet. Lulu Anne Hansens og Mette Bjerrums konklusion er, at ændringen i synet på de tyske bunkers kan tilskrives dels den tidsmæssige distance, dels frafaldet af de tidligere modstandsfolk, som havde en personlig relation til besættelsestiden. Dette, kombineret med en nyfortolkning af bunkernes formidlingspotentialer, har medført en ændret sprogbrug om bunkerne, således at „nye mere pluralistiske tolkninger i dag gør sig gældende“.

Bidraget, som detailanalyserer tre nedslagspunkter, nemlig for det første avisomtalen af de første initiativer i 1980'erne med henblik på at gøre bunkerne tilgængelige for offentligheden, for det andet den heftige offentlige debat i foråret 1995, da kunstinstitutionen „Linien-Lyset“ anvendte bunkerne ved fejringen af 50-året for befrielsen, og endelig for det tredje den omtale, som fundet af en „glemt“ bunker ved Krylen nord for Søndervig medførte i sommeren 2008. De to forfattere har leveret et interessant og indsigtfuldt bidrag, som dog punktvis er unødigt knudret-akademisk i fremstillingen. Dette ikke mindst være konstateret, fordi udgavernes ambition er (som det anføres i introduktionen), „at også den alment interesserede læser kan finde interesse ved bogen“. Kvoten for verbet „italesætte“ og det tilsvarende substantiv „italesættelse“ må i hvert fald være opbrugt!

For så vidt angår akribisk, militærtaktisk empiri får de pensionerede majorer kamp til stregen i Mona Jensens bidrag „Fall Erna – invasionen, der aldrig kom. Det tyske forsvar af Esbjerg“ og Bo Ejstruds „Stützpunkt Henne. Bunkers i det militære kulturlandskab“. Som Mona Jensen påpeger i sit bidrag, så betragtede tyskerne fra foråret 1942 Danmark som militært operationsområde på grund af invasionsstrusen, og på grund af den store og velfungerende havn i Esbjerg anså tyskerne Esbjerg-området som det mest sandsynlige sted for en invasion. Den intensiverede invasionsfrygt greb ind i en række områder af det lokale samfundsliv, og Mona Jensen viser, hvordan de lokale myndigheder i Esbjerg tacklede de udfordringer, som de tyske dispositioner stillede dem overfor, f.eks. indkvarteringen og forplejningen af et stort antal tilrejsende arbejdere ved befæstningsbyggerierne. Vi får altså ikke bare en beskrivelse af, hvordan de løbende tyske trusselvurderinger påvirkede det konkrete befæstningsbyggeri omkring Esbjerg, men også hvordan andre dele af samfundslivet i byen blev påvirket.

Bo Ejstrud forsøger i sit bidrag om Stützpunkt Henne (som ligger

ca. 40 km nord for Esbjerg) at rekonstruere støttepunktets funktion som en del af den tyske Atlantvold. Ved hjælp af såkaldte Geografiske Informationssystemer (GIS) og anvendelsen af den militære mobilitetsmodel (NATO Reference Mobility Model) kan han gennem inddragelsen af en række variabler som f.eks. geologiske og topografiske oplysninger forklare, hvorfor anlægget ved Henne lå, som det gjorde, og hvorfor det udgjorde et særligt vigtigt punkt på en strækning, der i forvejen blev vurderet som central. Dermed tilbyder bidraget en ny metode til forståelse af anlæggenes konkrete placering i landskabet, ikke blot i Danmark, men i Atlantvolden som sådan – noget, der sikkert værdsættes af virkelige kendere.

De tyske befæstningsanlæg vendt mod en allieret invasion forbindes i almindelighed med den jyske vestkyst. Mindre kendt er de såkaldte blokeringsstillinger, som fra efteråret 1944 blev anlagt tværs over det sydlige Jylland, fra øst mod vest; måske fordi de ikke har efterladt sig synderlige fysiske spor i landskabet. Blokeringsstillingerne er emnet for Mogens R. Niensens bidrag „Gudrun og Kriemhild. To forsvarslinjer i Sydjylland“. Baggrunden for opførelsen af forsvarslinjerne var en tysk frygt for, at de allierede, efter invasionen i Normandiet i juni 1944, ville åbne en ny front ved at foretage en landgang i Esbjerg-området og trænge ned gennem Jylland for at angribe Tyskland nordfra. I krigen sidste uger ændrede det tyske trusselsbillede sig, hvorfor man så at sige „vendte“ Krimhild-stillingen, så den kunne anvendes mod de allierede tropper, som fra syd stødte frem mod Slesvig-Holsten og Danmark. Stillingerne kom som bekendt aldrig i anvendelse, men som Mogens Nissen viser, var de interessante af flere andre årsager. De blev bl.a. overvåget og kommenteret af den danske illegale presse i langt højere grad, end det var tilfældet med anlæggene ved vestkysten, ligesom man fra dansk side var langt mere tilbageholdende med at imødekomme tyske krav om arbejdskraft, end tilfældet var ved vestkysten. Det såkaldte Silkeborgkontor, som var den danske centraladministrations forlængede arm i det jyske, var ikke interesseret i at fremme en løsning på arbejdskraftproblemet. Derfor lagde den tyske værnemagt pres på det tyske mindretal i Sønderjylland for at udføre gravearbejdet – hvilket mindretallet gjorde.

Kontoret i Silkeborg blev oprettet for at varetage den danske centraladministrations interesser lokalt, da den tyske værnemagt i efteråret 1943 flyttede sit hovedkvarter i Danmark til Silkeborg. Kontorets virke som mellemlid mellem departementschefstyret og de lokale jyske embedsmænd er emnet for Jacob Leths bidrag „Den forlængede arm i Jylland. Departementschefstyrets midlertidige kontor i Jylland 1943-45“. Leth viser, hvordan den tyske rigsbefuldsmægtigede i Danmark, Werner Best, som støttede kontorets oprettelse, gjorde dette

som led i sit strategiske spil for at sikre sin forhandlingsorienterede linje mod det pres, som general von Hanneken udøvede mod hans politik. Von Hanneken, der som øverstbefalende for den tyske værne-magt i Danmark flyttede med det militære hovedkvarter til Silkeborg, var interesseret i en mere håndfast linje i Danmark. Leth argumenterer for, at Silkeborgkontoret og dets leder, stiftsamtmænd Herschend, fik afgørende indflydelse på forhandlingerne om de tusindvis af tilrejsende befæstningsarbejdere og spillede en vigtig rolle i spørgsmålet om at nå en løsning på den omfattende indkvartering af de mange arbejdere, som var acceptabel for alle parter.

„Bærmen fra Københavns sidegader“ var en af de betegnelser, som disse tilrejsende befæstningsarbejdere måtte tåle, og som titlen på Lulu Hansens og Henrik Lundtoftes bidrag „Vestkystens Klondyke. Fortællinger om Esbjerg og Vestkysten under besættelsen“ antyder, var vestkystens hovedstad en by præget af foretagsomhed. Byen oplevede under besættelsen en blomstrende velstand på grund af dels den indbringende eksport af fisk til Tyskland, dels de omfattende befæstningsarbejder i området. Men hvordan så samtiden på denne velstand? Det er anliggendet for Lulu Hansens og Henrik Lundtoftes vel-skrevne bidrag, som baserer sig på en analyse af diverse aviser, lokale som nationale, og legale som illegale. Til bidragets interessante pointer hører, at selv om de to nævnte typer af erhvervsmæssige aktiviteter med føje kan hævdes at have karakter af „værnemageri“, så blev de ikke nødvendigvis omtalt som sådan. Ikke blot i den legale presse trådte man varsomt, når man omtalte det erhvervsmæssige samarbejde med den tyske besættelsesmagt, det gjorde man også i den illegale presse. Her valgte de landsdækkende illegale blade at hænge de store erhvervsfolk ud, mens man undgik at fordømme f.eks. befæstningsarbejdere og fiskere, som jo blot skulle skaffe sig det daglige brød. Forfatterne påviser også, at der gjorde sig nogle helt specielle forestillinger gældende om byens vilkår, som blev anvendt til at legitimere den økonomiske gevinst ved besættelsen.

Antologien, som samlet set kommer godt omkring de mange aspekter ved bunkers-fænomenet, men som også er præget af genrens grundvilkår, bindes sammen af Martin Rheinheimers indtryksfulde fotos af bunkers langs den jyske vestkyst. De er taget over en årrække og viser, hvordan de mange bunkers har været igennem en forandringsproces som følge af elementernes voldsomhed. De oprindeligt så martialske befæstningsanlæg, der var selve symbolet på Nazitysklands brutale ideologi og militære styrke, er blevet en del af det nuværende kystlandskab. Kunne man overhovedet forestille sig den jyske vestkyst uden?

Henrik Skov Kristensen